

Испания давлатига сув хўжалиги қонунчилиги, сув ресурсларини бошқаришда ташкилий, институционал, ҳуқуқий тузилмалари, суғориш тизимини молиявий ва иқтисодий қўллаб-қувватлаш механизмини ўрганиш ҳамда тажриба алмашиш мақсадида

**2023 йил 16-21 июль кунлари амалга оширилган
тажриба алмашиш хизмат сафари якуни бўйича
батафсил**

Ҳ И С О Б О Т

Тошкент - 2023

Испания давлатлатига
2023 йил 16-21 июль кунлари амалга оширилган малака
ошириш хизмат сафари иштирокчилар
РЎЙХАТИ

№	ФИО	Иш жойи ва лавозими
----------	------------	----------------------------

Делегация раҳбари:

1.	Ражаметов Шерзод
Нигматуллаевич | Сув хўжалигида хорижий инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш маркази, Жаҳон банки иштирокидаги “Фарғона водийсида сув ресурсларини бошқариш. 2-босқич” лойиҳаси раҳбари |
|----|------------------------------------|---|

Иштирокчилар:

2.	Ходжиев Саидакбар
Бахтиёрович	Сув хўжалиги вазирлигининг Сувни тежайдиган, илмий ва инновацион технологияларни жорий этиш бошқармаси бош мутахассиси
3.	Каримова Ирода
Махмудовна	Сув хўжалиги вазирлиги, Ташкилий назорат ва таҳлил бошқармаси бош мутахассиси
4.	Аликулова Дилафруз
Равшановна	Сув хўжалиги вазирлиги, Инсон ресурсларини ривожлантириш ва бошқариш бўлими бош мутахассиси
5.	Нуманова Нодирахон
Авазовна	Фарғона вилояти, Исфайрам-Шоҳимардон ИТХБ бош ҳисобчиси
6.	Заманова Аида
Нуритдтновна	Фарғона вилояти, “Кувасой Амирбек Файзи” ф/х раҳбари

7. Абдурахимова Феруза Гуламовна Наманган вилояти, Норин-Сирдарё ИТХБ, Инсон ресурсларини ривожлантириш ва бошқариш бўлими бош инспектори
8. Джураева Гулсара Турсунбаевна Наманган вилояти, “Ихлоса Фотима Хусанбой” ф/х раҳбари
9. Пошшаева Маликахон Садировна Андижон вилояти, “Савринисо маликаси” ф/х раҳбари
10. Иргашева Паризатхон Музаффаровна Андижон вилояти, Норин-Қорадарё ИТХБ, Инсон ресурсларини ривожлантириш ва бошқариш бўлими бош мутахассиси
11. Каримова Гулноз Абдурашидовна Сув хўжалигида хорижий инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш марказининг социология ва атроф-муҳит бўйича мутахассиси
12. Зубарева Надежда Сергеевна Сув хўжалигида хорижий инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш марказининг мониторинг ва баҳолаш бўйича мутахассиси
13. Артиккҳоджаева Барнохон Алишер қизи Сув хўжалигида хорижий инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш маркази, социология ва гендер масалалари бўйича маслаҳатчи
14. Насритдинова Малика Хабибуллаевна Сув хўжалиги вазирлиги, Иш юритувчи
15. Курбанова Умида Хамраевна Сув хўжалигида хорижий инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш марказининг лойиҳа ҳужжатларини ишлаб чиқиш бўйича бош мутахассиси
16. Зубарева Ирина Шамильевна Жаҳон банки иштирокида “Фарғона водийсида сув ресурсларини бошқариш. 2-босқич” лойиҳасининг молиячиси

**Жаҳон банки иштирокида “Фарғона водийсида сув
ресурсларини бошқариш. 2-босқич” лойиҳа доирасида Испания
давлатига малака ошириш сафарига оид**

ҲИСОБОТ

***Асос:** Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 16 сентябрдаги ПҚ-3282-сонли қарорига мувофиқ Жаҳон банки иштирокида “Фарғона водийсида сув ресурсларини бошқариш. 2-босқич” лойиҳаси Европа Иттифоқи гранти Б компоненти доирасида Испания давлатига сув хўжалиги мутахассислари ва мазкур лойиҳа ҳудудларидан фермер аёллар учун малака ошириш сафари белгиланган.*

Шу қаторда, Жаҳон банки томонидан 26 апрель куни ушбу ушбу хорижий давлатга сафар ошириш бўйича розилиги ҳамда 2023-йил 14-июнь 01/А-14 рақамли Ўзбекистон Республикаси Сув хўжалиги вазир топишириги.

Ташриф буюрилган давлат ва муддати: Испания (16-21 июль)

Сафар иштирокчилари: 16 нафар

Ташриф мақсади: Испания давлатлатида сув ресурсларини суғориш тизимини молиявий ва иқтисодий қўллаб-қувватлаш механизминини ўрганиш ҳамда илғор инновацион технологиялар ва тизим тузилмаси, сув ресурсларини бошқариш билан боғлиқ ҳукукий, ташкилий ва молиявий бошқарув назорати соҳасидаги билим ва кўникмаларни оширишга тажриба алмашиш билан боғлиқ жиҳатларни ўрганишдан иборат.

Таъриф. Испанияда жами 3,8 млн. гектар суғориладиган майдонда асосан ғалла-дон, сабзавот ва мойли экинлар етиштирувчи 1 млн. дан зиёд фермерлар фаолият юритиб, шундан 2,9 млн. гектарида (76.3% умумий майдондан) сув тежовчи технологиялар жорий этилган ва қолган умумий 0,88 млн га (23.7%) майдонда эгатлаб суғориш услубидан фойдаланилади.

Испанияда сув тежовчи технологиялар **1990 йиллардан** жорий қилиш бошланган бўлиб, йилига ўртача **25 млрд м³** ҳажмдаги сув қишлоқ хўжалигига сарфланган. Ҳозирги кунга келиб, сув тежовчи технологияларни кенг қўллаш натижасида, сув сарфи **37%** га камайиб, қишлоқ хўжалигида **16 млрд. м³** сув етказиб берилади. Бунинг натижасида **9 млрд м³** ҳажмдаги сув иқтисод қилинмоқда.

Испанияда сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш механизми **1886 йилда (136 йил)** қабул қилинган **“Сув кодекси”** билан бошқарилади.

Ташриф тафсилотлари. Делегация раҳбари **Ш.Ражаметов** ва аъзолари **Мадрид политехника университети**га ташриф буюришди (1-расм). Йўналишда Агроинженерия ва биотизимлар бўйича тадқиқотлар директори, фан доктори, профессор *Хосе Мануэл Паласиоса Алберти*, ўқув ишлари бўйича проректори *Росарио Аро*, конлар ва атроф-муҳит мактаби директорининг ўринбосари, табиий сув ресурсларини тақсимлаш бўйича мутахассис *Карлос Алонсо*, суғориш ва гидротехника иншоотлари бўйича мутахассис, профессор *Раул Кадро*, иқлим ўзгариши бўйича мутахассис *Марио Бланко* иштирок этилар.

*1-расм. Мадрид политехника университети*га ташириф

Мадрид политехника университети мутахассислари сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш, трансчегаравий дарёлар бўйича сиёсий мулоқотларни олиб бориш, фермер ва қишлоқ хўжалиги корхоналарига экспортбоп маҳсулоларни етиштиришда тегишли тавсия ва хизматларни ҳам кўрсатиб боради.

Учрашувда таъкидландики, фермерларнинг ер майдонлари хусусий мулк ҳисобланиб, давлат буюртмаси асосида маҳсулот етиштирилмаслиги, ҳар фермер ўзи бозор талабидан келиб чиққан ҳолда маҳсулот етиштириши мумкин.

Сўнг, Делегация аъзолари Испаниянинг **Миллий ирригация жамоатчилиги федерациясига (FENACORE)** ташриф буюриб (2-расм), федерация бош муҳандис **Давид Фернандес Гомас** иштирокчиларга федерация ва унинг вазифалари тўғрисидаги тақдимот билан танишдилар (<https://fenacore.org/fenacore/>).

2-расм. Миллий ирригация жамоатчилиги федерациясига (FENACORE) таширф

Ушбу Федерация **1955 йилда** ташкил этилган нодавлат-нотижорат ташкилот бўлиб, сиёсий партиялар таркибига кирмайди, бугунги кунда мазкур ташкилотда жами **1300** нафар ходим фаолият юритади.

Жаноб **Давид Фернандес Гомас** томондан берилган маълумотга кўра, федерация Испаниянинг жами **3,8** млн. га суғориладиган майдондан **2,1** млн. га майдонида фаолият юритаётган **700** мингдан ортиқ сувдан фойдаланувчиларга (фермер ва ишлаб чиқарувчилар) хизмат кўрсатиб, сувни етказиб бериши, федерация бошқарувида **1200** та турли ҳажмга эга сув ҳавзалари мавжудлиги, ушбу тизимнинг фаолияти учун федерация бюджетининг яrimi давлат молиявий кўмаги ҳамда сув истеъмолчилардан олинадиган бадал асосида шаклланиши таъкидланди.

Шу каторда, Испанияда сув ресурсларининг бошқарув сиёсати давлат томонидан олиб борилиши алоҳида урғуланди.

Испания сув хўжалиги соҳасини ривожлантиришда, уни бошқариш, замонавий технологияларни жорий этиш ва истиқболдаги режаларни тузишда федерациянинг таклиф ва хулосалари муҳим аҳамият касб этиши таъкидланди.

Шу билан бирга, сув ресурсларини бошқаришни ривожлантириш ва модернизация қилиш учун Европа Иттифоқи жамғармаларидан молиявий кўмаклар ажратилган бўлиб, мазкур маблағлар федерация орқали сувдан фойдаланувчиларга тақдим этилади. Испания ҳудудидаги барча қишлоқ хўжалиги экин майдонлари хусусий мулк эканлигини инобатга олган ҳолда, молиялаштиришда давлатнинг бошқарув роли чегараланган.

Бунда давлатнинг асосий роли сув иншоатларини қуриш ва модернизация қилиш, зарурий инфратузулмани яратиш орқали сув ресурсларидан фойдаланиш ҳамда бошқариш соҳасидаги сиёсатни амалга ошириш ва хизмат кўрсатишдан иборат.

Суғориш тизимларини бошқариш, сув хўжалиги иншоатлари ва сув ҳавзаларини модернизация қилиш, таъмирлаш ва бошқа фаолиятларни амалга ошириш учун давлат томонидан **20** йил муддатга жами **5** млрд. Евро миқдоридаги молиявий кўмак маблағлари ажратилган бўлиб, жорий йилда **200** млн. Евро миқдоридаги маблағларнинг ўзлаштирилиши режалаштирилган.

Испаниядаги суғориладиган майдонлар фермерларнинг ер хусусий мулки ҳисобланади ва бугунги кунда улар уюшмаларга бириктирилган. Ўз навбатида уюшмалар ўзаро бирикиб, корпорацияларни ташкил қилади. Битта уюшманинг ўртача майдони **360** гектарни ташкил этади.

Испанияда **1990 йиллардан** бошлаб сув тежовчи технологияларини (*асосан ёмғирлатиб ва томчиллатиб*) кенг жорий этилиши бошланган бўлиб, бу кўрсаткич **2000 йилларда** умумий суғориладиган майдоннинг **17%** ни ташкил қилган бўлса, **2021 йилда** бу кўрсаткич **78%** ни ташкил этган. Анъанавий суғориш эса юқоридаги йилларга мос равишда **83%** дан **22%** га қисқарган.

Испаниядаги фермерлар *томчиллатиб суғориш тизимини* жорий этиш учун **1** гектар майдонга ўртача **6** минг евро (*ўртача 72 млн. сўм*) харажат қиладилар, бунда фермерларга тижорат банклари **25** йил муддатга (*шундан дастлабки 10 йиллик тўловлар давлат томонидан қоплаб берилади*) **2-4** фоизлик кредитлар тақдим қиладилар.

Испания сув ресурсларининг бошқарувида инфратузилмаларнинг модернизация қилиш яъни, таъмирлаш-тиклаш, автоматлаштириш, муқобил энергия технологияларини жорий қилиш, ёпиқ қувурлар орқали фермерларга сув етказиб бериш, томчиллатиб ва ёмғирлатиб суғориш технологияларини кенг жорий этиш орқали **25%** гача сув ҳамда электр энергия харажатларини тежаш имконини бермоқда.

Испанияда сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш механизми 1886 йилда қабул қилинган “**Сув кодекси**” га мувофиқ бошқарилмоқда, мазкур кодекс 1879, 1985, 2000 ва 2003 йилларда қўшимча таҳрирланган. Ушбу кодексга мувофиқ фермерлар сувдан фойдаланганлиги учун солиқ тўланмаслиги, сув бепул бўлиб, сувни етказиб беришга кетадиган харажатларга тўлов ундирилиши белгилаб қўйилган.

Сувни тармоқларга ажратиш, фермерлар ўртасида тақсимлаш, фойдаланиш самарадорлиги аниқлаш ва умумий назорати амалга ошириш жойлардаги фермерлар уюшмаларининг зиммасига юклатилган.

Шу билан бир қаторда, Испанияда давлат томонидан сув ресурсларини бошқариш учун ажратиладиган маблағлардан оқилона ва самарали фойдаланиш бўйича мезонлар мавжуд эмаслиги оқибатида, уларнинг мақсадли ишлатилганлиги бўйича назоратини олиб боришда муаммолар мавжудлиги аниқланди.

Учрашув давомида суғориш тармоқларида сув иншоотларини қуриш ва модернизация қилиш бўйича амалга оширилаётган лойиҳаларни молиялаштириш манбалари, мазкур мақсадларга ва лойиҳаларнинг Техник иқтисодий асосларини ишлаб чиқиш учун инвестицияларни жалб этиш, бу жараёнда давлат органларинг иштироки ҳамда роли ҳусусида саволлар берилди.

Маълум бўлишча, сув ресурсларини бошқариш жараёнида давлат бош ислохатчи ҳисобланса-да, сувни рационал тақсимлаш **FENACORE** ҳамда ҳудудлардаги фермер уюшмалари томонидан амалга оширилади.

Сув ресурсларини бошқариш тизимини яхшилаш ва модернизация қилиш учун маблағлар асосан иккита молиялаштириш манбаларидан амалга оширилади: бюджет томонидан грант, молиявий кўмак маблағлари ва тижорат банклари томонидан ажратиладиган имтиёзли кредитлар.

Шу ўринда, бюджет маблағлари ҳисобига амалга ошириладиган лойиҳаларнинг техник иқтисодий асосларини ишлаб чиқувчи ташкилот буюртмачи, яъни давлат томонидан аниқланади, танлаб олинади ҳамда молиялаштирилади. Ушбу жараёнда уюшмалар иштирок этмайдилар.

Делегация аъзолари, Испаниянинг суғориш тизимлари билан яқиндан танишиш мақсадида **Кастилия-ла-Манчадаги** вилоятида фаолият юритаётган **Riegos TDJ Toledo** виночилик плантацияларига (2000 гектар) ташриф буюриб (3-расм), ушбу компаниянинг автоматлаштириш ва ўғитлаш тизимларида энг юқори технологияга эга бўлган **Rivulis**нинг томчилатиб суғориш тизимларини лойиҳалаш ва йиғиш хизматларини кўрсатишга ихтисослашган технологиялар билан танишиб чиқишди (<https://riegostdj.com/servicios-agricolas/#precision>).

3-расм. Riegos TDJ Toledo виночилик плантацияларига таширф

Riegos TDJ Toledo RPAS қурилмалари асосида автоматлаштириш ва фертирригация тизимларида энг юқори технологияга эга бўлган компания бўлиб, томчилатиб суғориш тизимларини лойиҳалаш ва йиғишга ихтисослашган, қуёш нурлари электроэнергия асосида суғориш ва ерларни парвариш қилишдан фойдаланган ҳолда масофадан зондлаш билан аниқ деҳқончилик усулларини жорий қилган.

Ушбу плантацияда узум этиштиришда **Rivulis**нинг инновацион технологияларидан фойдаланилган.

Делегация аъзолари, Испанияда жойлашган компаниянинг ишлаб чиқариш корхонасига таширф буюриб, компаниянинг кўп йиллик тажрибаси, қўлланилаётган технологиялари билан танишиш имкониятига сазовор бўлишди (4-расм). Сўнг иштирокчилар ишлаб чиқариш майдонига йўл олишди ва **Rivulis**нинг томчилатиб суғориш тизимларни ишлаб чиқарувчи корхонаси билан яқиндан танишиб чиқишди (5-расм).

4-расм. Испанияда жойлашган Rivulis компаниянинг ишлаб чиқариш корхонасига таширф

5-расм. Rivulis компаниянинг ишлаб чиқариш майдони

Делегация аъзоларининг навбатдаги ташрифи **Кастилия ва Леон** провинцияси **ITACYL - Қишлоқ хўжалиги технологиялари илмий-тадқиқот институтига** бўлди (6-расм).

Зиёфат Аграр инфратузилма дирекциясида **Мигел Анхел Гарция Туренсо** ва **Давид Нафрия Гарция** томонидан ўтказилди. Институт мутахассислари гидрологик иншоотларни лойиҳалаш, қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ер участкалари ва ерни суғориш режасини тузиш билан шуғулланади. Шунингдек, марказ мутахассислари сув таъминоти ва гидротехника иншоотларини таъмирлаш хизматлари учун тўловларни ҳисоблаш билан шуғулланади.

Ушбу марказ директори жаноб **Мигел Анхел Гарция Туренсо** делегация аъзоларига институт ҳамда унинг қошидаги сув муаммоларини ўрганиш марказининг асосий вазифалари ва фаолияти тўғрисида атрофлича ахборот берди.

6-расм. ITACYL - Қишлоқ хўжалиги технологиялари илмий-тадқиқот институтига ташриф

Тақдимотга кўра, Испанияда умумий ҳажми **54** млрд. м³ бўлган жами **1230** та сув ҳавзаси бўлиб, сунъий сув ҳавзалари бўйича Испания Европада Туркиядан кейин иккинчи ўринда туради.

Испанияда сув ресурсларини тақсимлаш фермерлар қандай экин экиши талабидан келиб чиқади.

Бирок, ер ости сувлари юқори бўлганда сув кўп талаб этадиган экинларни экишга, ёки аксинча, сизот сувлари сатҳи пасайганда кам сув талаб қилувчи экинлар экиш тавсия этилади.

Шу қаторда, Испанияда **ҳар 6 йилда** сув ҳавзаларининг гидрологик режаси янгиланиб борилиши белгиланган.

Сўнг, ушбу ҳудудда Европа Иттифоқи молиявий кўмагида қурилган ва **Balsa de riego Villalón-Herrín-Boadilla** тадқиқот институти томонидан бошқариладиган сунъий сув каналига ташриф буюрилиб, техник мутахассис жаноб *Давид Мартинес Пиньягуа* фаолияти билан яқиндан таништирди (7-расм). Унда, 10 млн м³ миқдорида сунъий сув омборида ўрнатилган энергия тежовчи насос станцияси ички суғориш тизимларини (ички хўжалик тармоқларини) ер ости қувурлар орқали 2100 га майдонга сув етказиб бериш тизимини амалиётда қўлланилишини намоиш қилди.

7-расм. Европа Иттифоқи молиявий кўмагида қурилган ва Balsa de riego Villalón-Herrín-Boadilla тадқиқот институти томонидан бошқариладиган сунъий сув канали омборида ўрнатилган энергия тежовчи насос станцияси

Делегация аъзоларининг навбатдаги ташрифи сувдан самарали фойдаланадиган технологияларни ишлаб чиқарувчи **Dresaplast** хусусий

корхонаси бўлиб, ташриф давомида турли хил экинлар учун томчилатиб суғориш маҳсулотларини ишлаб чиқарилаётган корхона билан яқиндан танишилди (8-расм).

Мазкур корхона Испанияда ишлаб чиқарилган дастгоҳлар билан тўлиқ жиҳозланган бўлиб, энг сўнгги технологиялардан фойдаланган ҳолда Испания ҳамда Европадаги кўплаб давлатларга томчилаб суғориш асбоб-ускуна ва жиҳозларини етказиб бераётганлиги маълум бўлди.

8-расм. *Dresaplast хусусий корхонасига ташириф*

Корхона раҳбари томонидан берилган маълумотга кўра, сифати бўйича Исроил давлати маҳсулотларидан қолишмайдиган, бироқ нарҳи кўплаб фермерларга маъқул бўлган маҳсулотларига ҳаридорлар олдиндан буюртма бермоқдалар.

Мазкур корхона ишлаб чиқараётган маҳсулотлари билан биргаликда сервис кўрсатиш ишларини ҳам йўлга қўйган бўлиб, фермерлар томонидан бир гектар майдонга **3-10** минг Евролик қийматидаги

томчилаб суғориш жиҳозларини ўрнатаётганликлари таъкидланди (9-расм).

9-расм. Томчилатиб суғориш учун қувурларни ётқизиш жараёни

Хизмат сафари давомида делегация аъзолари Испания сув ресурсларини бошқаришга масъул бўлган **Суғориш бўйича Ҳамдўстлик Ҳериа қишлоқ хўжалиги корпорацияларига** ташриф буюриб, компания вице-президенти жаноб **Мануэл Ортега Санчес** билан учрашдилар.

Мануэл Ортега Санчес Испанияда сув ресурсларини бошқариш бўйича ҳудудий ирригация тизимлари ҳавза бошқармалари томонидан

“Сув кодекси”га мувофиқ бошқарилиши, уларнинг асосий молиялаштириш манбалари сувдан фойдаланувчилар томонидан тўланадиган бадаллар, давлат-хусусий шериклик ва Европа Иттифоқи молиявий кўмагида жалб қилинадиган маблағлар ҳисобига фаолият юритишини маълум қилди.

Шунингдек, маълумот тариқасида фермерлар томонидан фойдаланилган сув учун тўловлар сув етказиб берувчилардан сувдан фойдаланувчиларга қабул қилиб олгунга қадар кетадиган харажатларга боғлиқ ҳолда ўзгариши таъкидланди.

Мануэл Ортега Санчес сўзларига кўра, Испания давлати томонидан сув тежовчи технологияларни жорий этган фермерларга **15-25** йил муддатга кам фоизли (йиллик **2-4%**) кредитлар ажратилади. Дастлабки 10 йилда қайтарилиши керак бўлган кредит маблағлари Давлат томонидан қоплаб берилади.

Сувдан рационал фойдаланиш, сувдан фойдаланувчилар ўртасида сувни йиллик тақсимлаш, сув иншоотларини модернизация қилиш, бунинг учун маблағларни жалб қилиш, лойиҳаларни ишлаб чиқиш ва назорат қилиш ишлари ҳудудий ирригация тизимлари ҳавза бошқармалари томонидан амалга оширилади.

1945 йилда бу корпорация ташкил топган бўлиб, расман 164 фермер ерлари бўлиб, 60 та фермерларда суғориш тизими ўрнатилган. Бу корпорация администрациясида битта президент, 2 та вице президенти ва 8 та асосий ходимлардан ташкил топган. Президентлик сайлови ҳар 4 йилда ўтказилади. Ижтимоий муаммолардан кўпгина ер эгалари ўз ерларидан фойдаланмасдан ижарага топширишади. Бу билан бирга ижарачилар ердан фойдаланишади. Бундан ташқари бази фермерлар ўз ерларидан фойдаланишмийди ва ижарага ҳам бермаслиги маълум бўлди. Бундан ташқари ёшларни бу тизимга келишни хохламасликлари, фермерларни қариётгани, бунинг натижасида ер эгалари ерларни ижарага топширишга мажбур бўлишаётгани айтиб ўтилди. Сув миқдорини фермер хўжалигига ажратиб бериш Конфедерация Рики Деоро томонидан тақсимланган сув ҳажмига қараб 1 гектар ерни суғоришга

кетадиган сув ҳажмини ўлчанади. Конфедерация ўртача 6000 м³ сувни 1 ер гектарига ажратади. Бу берилган сув ҳажмидан келиб чиққан ҳолда фермер хўжаликларига сув миқдори белгиланади. Испанияда вегетацион даври 1 апрелдан 31 сентябргачадир. Администрация сув миқдори тақсимотини ўзи белгилайди. сув тақсимооти тизими фермер хўжаликлари томонидан молиялаштирилади. Фермер хўжаликлари ҳар бир м³ сувни – **0,03 сент, ўртача 236 Евро** – ҳар бир гектарига йилига (электроэнергия, ва кўрсатиладиган хизматга) шунингдек, **25 Евро** конфедерация учун тўлаб боришади. Тўлов ҚҚСсиз амалга оширилади. Ҳар бир бухгалтерия ҳисобот харажатлари, дароматлари шаффоф амалга оширилади. Бундан ташқари ёнгин хавфсизлиги учун компаниялар билан шартнома амалга оширилиб, компания томонидан мутахассис келиб ҳар бир насос станцияларни техника хавфсизлигини текшириб кетади. Лекин насос станцияси, каналларни ўтказиш ва захира сув омборларини қуриш қишлоқ хўжалиги вазирлиги, ҳудудий бшқарув органи ва фермер хўжаликлари томонидан молиялаштирилади.

Шу билан бирга, делегация иштирокчилари картошка етиштириладиган фермер хўжалигига таширф буюришди (10-расм).

10-расм. Картошка етиштириладиган фермер хўжалигига таширф

Картошкани махсус картошка қовлайдиган трактор томонидан амалга оширилиб, териш учун ишчилар жалб қилинади. Картошкани фақат катта ҳажмга эга бўлганини терилади, майда картошка ерни ўзида қолиб, ҳосил йиғиб олингандан кейин ерни қовлаш билан майда картошкалар органик ўғит сифатида фойдаланилади.

Делегация аъзоларининг Испанияга ташрифини охирги куни Испания Сориадаги **Нуффри** компаниясининг энг катта олма плантациясига ташриф буюрдилар (11-расм).

Нуффри - Испаниядаги энг йирик олма етиштирувчи фермер хўжалиги бўлиб, 780 гектар майдонда 3 400 000 ортиқ олма дарахтлар интенсив усулда етиштирилади.

11-расм. Нуффри - Испаниядаги энг йирик олма етиштирувчи фермер хўжалигига ташриф

Жаноб **Давид Альберти** делегация аъзоларини компания фаолияти билан таништириб, фермада қўлланадиган янги технологиялар билан таништирди.

Интенсив олма боғига 3 йиллик олма дарахти экилиб, суғоришни томчилатиб суғориш туридан фойдаланилади. Март ва апрель ойларида кузатиладиган паст - 9 ҳароратгача совуш даврида тепадан пуркаб суғоришдан фойдаланилиб, гулларни совуқ урмаслигини олдини олиш мақсадида сув пуркаш йўли билан музлатилади, шу билан гулни совуқ урушдан асраб қолинади. Агар ушбу усулдан фойдаланилмаса 80 фоиздан ортиқ ҳосилдорликдан айрилиш мумкинлигини маълум қилинди. Олма боғи юқоридан тўр билан вақтинчалик бахор ва ёз фаслларида ёпилган бўлиб, бунда дўлдан ва ультрабинафша нурларини камайтиришга эришилади.

Олма боғи тўғридан тўғри Торо дарёсидан махсус қурилган насос станциялар орқали томчилати суғориш тизимидан фойдаланилади. Бир туп олма дарахтига йилига 300-600 м³ сув сафрланади. Шунингдек, бир тупдан 100-120 донагача мевалар терилади.

Испанияга ташриф якунида делегация аъзолари ўзларига керакли бўлган маълумот, тажриба, кўникма ва янгиликларни алоҳида қайд қилиб олдилар ҳамда келгусида шундай ғоя, илмий ёндашув ва инновацион технологияларнинг Ўзбекистонда ҳам қўллаш бўйича тегишли тадбирларни амалга оширишларини маълум қилдилар.

Ташриф натижасида: Бенефициар аёллар учун илғор сув сарфини иқтисод қилиши бўйича инновацион технологиялар ва тизим тузилмаси, сув ресурсларини бошқариш билан боғлиқ ҳуқуқий, ташкилий ва молиявий бошқарув назорати соҳасидаги билим ва кўникмалари оширилди.

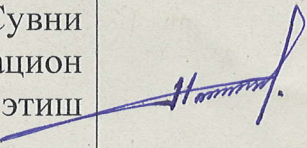
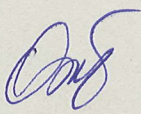
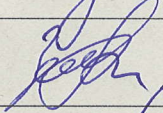
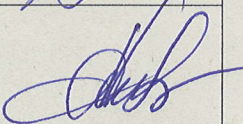
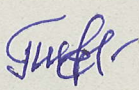
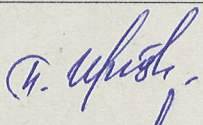
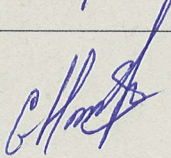
Мазкур тажриба алмашиш натижасига кўра, Ўзбекистон Республикасида сув хўжалиги тизимини янада ривожлантириш борасида делегация аъзолари қўйидаги масалаларга эътибор бериш ҳамда амалий тақлифлар ишлаб чиқишни мақсадга мувофиқ деб ҳисоблайди:

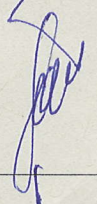
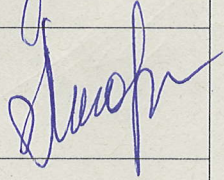
- Республиканинг сув бошқарувидаги давлат улушини камайтириш, давлат-хусусий шериклик асосида бошқаришни жадаллаштириш, ҳудудий хавза бошқармаларининг сув бошқарувидаги **ваколатларини кенгайтириш;**
- Қишлоқ хўжалиги экинлари етиштиришда илғор сув тежовчи технологияларни кенг жорий қилиш мақсадида Европа Иттифоқининг кредит, грант ва давлат-хусусий шериклик маблағлари ҳисобидан янги инновация лойиҳаларини амалга оширилишига **эътибор қаратиш;**
- Ҳудудларда сувдан фойдаланувчиларнинг талаби ва эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда, кичик ҳажмдаги (**10-20** млн. м³) сув

ҳавзаларини қуриш масалаларини *илмий асосланган ҳолда ўрганиш ва жорий этиш масаласига эътибор бериш*;

- Ички суғориш тизимларини (ички хўжалик тармоқларини) ер ости қувурларга ўтказиш орқали *сувни янада иқтисод қилиш*;
- Сув хўжалиги соҳасида (*насос станциялар, вертикал қудуқлар ва бошқалар*) фойдаланилаётган иншоотларни муқобил энергия ишлаб чиқарувчи станцияларга (*қуёш, шамол ва бошқалар*) ўтказиш ҳамда рақамлаштириш, ахборот тизимлари билан интеграциясини таъминлаш бўйича *дастурлар ишлаб чиқиш* ҳамда уларни амалиётга тадбиқ қилиш;
- Сув хўжалиги соҳасини ривожлантиришда Испания етакчи мутахассисларни жалб қилиш орқали илғор тажрибаларни ўрганиш ва амалиётга тадбиқ қилиш, соҳага ёш кадрларни тайёрлаш мақсадида ўзаро *ҳамкорликни кенгайтириш*;
- Мавжуд насос станцияларни модернизация қилишда ривожланган давлатларда ишлаб чиқариладиган агрегатлар ва жиҳозларни (*кам ресурс талаб қилиши, юқори техник сифат кўрсаткичларга ва фойдаланиш муддати давомийлиги*) *маҳаллийлаштиришга кенг шароит яратиш*;
- Сув тежовчи технологияларни жорий этган фермерлар ва кластерларга камида **10** йил муддатга, кам фоизли (**2-4%**) *кредитлар ажратиш имкониятини ўрганиш*;

**Жаҳон банки иштирокида “Фарғона водийсида сув ресурсларини
бошқариш. 2-босқич” лойиҳа доирасида Испания давлатига малака
ошириш сафар иштирокчилар рўйхати**

№	Ф.И.Ш	Иш жойи ва лавозими	Имзо
1	2	3	
<i>Делегация раҳбари</i>			
1	Ражаметов Шерзод Нигматуллаевич	Жаҳон банки иштирокидаги “Фарғона водийсида сув ресурсларини бошқариш. 2-босқич” лойиҳаси раҳбари	
<i>Делегация иштирокчилари</i>			
2	Ходжиев Саидакбар Бахтиёрович	Сув хўжалиги вазирлигининг Сувни тежайдиган, илмий ва инновацион технологияларни жорий этиш бошқармаси бош мутахассиси	
3	Каримова Ирода Махмудовна	Сув хўжалиги вазирлиги Ташкилий назорат ва таҳлил бошқармаси бош мутахассиси	
4	Аликулова Дилафруз Равшановна	Сув хўжалиги вазирлиги Инсон ресурсларини ривожлантириш ва бошқариш бўлими бош мутахассиси	
5	Нуманова Нодирахон Авазовна	Исфайрам-Шоҳимардон ИТХБ бош ҳисобчиси	
6	Заманова Аида Нуритдтновна	“Кувасой Амирбек Файзи” ф/х раҳбари	
7	Абдурахимова Феруза Гуламовна	Норин-Сирдарё ИТХБ, Инсон ресурсларини ривожлантириш ва бошқариш бўлими бош инспектори	
8	Джураева Гулсара Турсунбаевна	“Ихлоса Фотима Хусанбой” ф/х раҳбари	
9	Пошшаева Маликахон Садировна	“Савринисо маликаси” ф/х раҳбари	
10	Иргашева Паризатхон Музаффаровна	Норин-Қорадарё ИТХБ, Инсон ресурсларини ривожлантириш ва бошқариш бўлими бош мутахассиси	
11	Каримова Гулноз Абдурашидовна	Сув хўжалигида хорижий инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш марказининг социология ва атроф- муҳит бўйича мутахассиси	

12	Зубарева Надежда Сергеевна	Сув хўжалигида хорижий инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш марказининг мониторинг ва баҳолаш бўйича мутахассиси	
13	Артиккҳоджаева Барнохон Алишер қизи	Жаҳон банки иштирокида “Фарғона водийсида сув ресурсларини бошқариш. 2-босқич” лойиҳасида социология ва гендер масалалари бўйича маслаҳатчи	
14	Насритдинова Малика Хабибуллаевна	Сув хўжалиги вазирлигида иш юрутувчи	
15	Курбанова Умида Хамраевна	Сув хўжалигида хорижий инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш марказининг лойиҳа ҳужжатларини ишлаб чиқиш бўйича бош мутахассиси	
16	Зубарева Ирина Шамильевна	Жаҳон банки иштирокида “Фарғона водийсида сув ресурсларини бошқариш. 2-босқич” лойиҳасининг молиячиси	